

СХОДОЗНАВСТВО В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Насамперед, хотілося б привітати кафедру сходознавства Львівського національного університету імені Івана Франка з першим ювілеєм і побажати великих успіхів у подальшому розвитку славетних традицій львівського сходознавства.

Тільки проголошення незалежності нашої країни 1991 року поклало початок справжньому відродженню в Україні такої галузі гуманітарної науки, як сходознавство або орієнталістика, що спонукало до заснування у Львові кафедри сходознавства.

Прикро, але доводиться констатувати, що рівень розвитку сходознавства в Україні не відповідає потребам нашої держави і нашого суспільства: ми відстаємо від наших сусідів, зокрема Польщі, Чехії, Угорщини, Болгарії, Сербії, що мають значно менший потенціал, ніж ми. Я не кажу про такі великі держави, колишні колоніальні імперії, як Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія або США, – держави світу, де склалися і розвиваються потужні сходознавчі центри.

Україна з огляду на історичні обставини не мала наукового сходознавства, хоча й мала сходознавців, які успішно працювали на благо інших держав.

Створення за влади гетьмана Павла Скоропадського Української (потім Всеукраїнської) Академії наук відкрило певні можливості для розвитку й українського сходознавства. Серед тих, хто започаткував нашу Академію, був Агатангел Кримський і, зрозуміло, він подбав про те, щоб орієнталістика та візантиністика знайшли відповідні місця в її структурі.

Треба сказати, що багато чого з цих задумів було реалізовано; повільно, беручи до уваги матеріальний бік справи, але невпинно українське сходознавство розвивалося, чому надзвичайно сприяла діяльність ВУНАС, що була пов'язана з безпосередніми споживачами наукового продукту, такими як Українська Східна торговельна палата. Поступово налагоджувалася сходознавча освіта, створювалися різні установи, з'являлися публікації, встановлювалися безпосередні міжнародні зв'язки, зокрема з Туреччиною та Іраном і республіками СРСР. Але розгром української науки на початку 30-х років XX ст. цілковито знищив сходознавство в Україні, а академік А. Кримський, як відомо, загинув у січні 1942 року в ГУЛАГу після поневірянь та короткого повернення в науку та громадське життя напередодні Другої світової війни.

Після Другої світової війни робили спорадичні спроби розпочати сходознавчі дослідження в Інституті історії та Інституті мовознавства, але без державної підтримки важко було підняти занедбані облоги. Не мали розвитку і створені у ті часи професійні асоціації, діяла нібито лише асоціація китаїстів.

І тільки 1991 року за участю відомого у світі сходознавства, учня академіка А. Кримського, Омеляна Прицака розпочалося відновлення української сходознавчої науки. Насамперед, у системі АН було створено Інститут сходознавства, якому надали ім'я А. Кримського, з філіалом у Сімферополі; у Київському університеті відкрили Відділення сходознавства для підготовки знавців східних мов, які, крім вирішення відповідних практичних завдань, що

стоять перед державою, мали б також стати резервуаром для відбору молодих спеціалістів для подальшої наукової роботи. Сьогодні, як ми знаємо, згадане Відділення внесено до створеного в Університеті Інституту філології і, здається, дещо втратило у своїй значущості.

На сьогодні, окрім вищезазначених інституцій сходознавчого профілю, маємо декілька навчальних та дослідницьких установ. Східні мови, окрім Києва і Львова, викладають також у Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Краматорську, Острозі, Луганську і в Сімферополі. У галузі освоєння культурної спадщини єврейського народу активно діє Національна бібліотека України імені Володимира Вернадського. Такі держави, як Японія, Китай, Іран, Туреччина організували свої центри культури та інформації. Питаннями, пов'язаними з ісламом, здебільшого, займаються релігієзнавчі установи.

Вислухавши все це, може скластися думка, що у нас усе чудово на ниві сходознавчої науки і проблем не існує. Насправді, як на мою думку, рівень нашої науки не відповідає потребам нашої держави, ні політичним, ні економічним, ні культурним, зважаючи на те, що в основу її як внутрішньої, так і зовнішньої політики мають бути покладені національні інтереси. А національні інтереси вимагають звернути найпильнішу увагу на Схід, під яким ми розуміємо не тільки Близький і Середній Схід, а й Далекий Схід, Південно-Східну Азію, Індостан і Африку, хоча б її північну частину.

Декларуючи нашу спрямованість на європейську та євроатлантичну інтеграцію, ми повинні пам'ятати про наше геополітичне становище і про те, що зовнішню політику треба вести з більш прецизійним інструментарієм, щоб врахувати всі можливі нюанси – західні і східні.

Нагадаємо, що 1918 року, коли перед Україною реально з'явилася можливість стати незалежною, суверенною державою, Михайло Грушевський написав трактат під назвою "На порозі Нової України". Складався він з кількох есе, серед яких було й есе "Орієнтація чорноморська" і його нібито продовження – есе "Нові перспективи". Це – по суті, виклад геополітичної доктрини, яка мала б слугувати дороговказом у процесі розроблення зовнішньої політики Української держави. Доктрина М. Грушевського не була штучною конструкцією, плодом абстрактного теоретизування, вона ґрунтувалася на об'єктивних законах геополітики і глибокому знанні української історії. На той час він вже був одним із найвидатніших слов'янських істориків. М. Грушевський розумів об'єктивну цивілізаційну належність України до Заходу, закликав учитися на Заході, насамперед, у Німеччині та США. Також зазначав: "Але коли школою для нас мусять бути сі краї західної культури, полем нашої діяльності, нашої власної творчості повинні бути краї, які, подібно як і Україна, вирости у впливах чи зв'язках східної культури – краї в сфері нашої чорноморської орієнтації, об'єднані Чорним морем як центром комунікації й різномірних культурних і політичних взаємин". У словах М. Грушевського ми вбачаємо початки ідеї, яка на сучасному етапі зумовила створення ОЧЕС та ГУУАМ. До питань південної геополітичної орієнтації України також зверталися такі вчені, як С. Рудницький, А. Синявський, Л. Биковський, В. Дубровський, особливо, Ю. Липа.

Нині дехто штовхає Україну до стану “болісної невизначеності” щодо нашого ества, європейці ми чи азіати, щоб переконати нас, що ми – євразійці. Але ніяких підстав для сумнівів нема, ми реально є в Європі, наша культура європейська, хоча й зазнала впливів східних сусідів.

Сьогодні “євразійство” – це геополітична доктрина, яка в умовах існування на терені колишнього СРСР низки незалежних держав є доктриною великодержавної експансії Росії, знищення суверенних держав, реваншу і відновлення примусом колишньої імперії. Вона використовується паралельно з ідеями “слов’янського братства”, “православної єдності”, котрі адресовані, насамперед, українцям і білорусам. Наші науковці мають бути готовими протистояти ідеологічному натиску зарубіжних учених, відкидаючи “євразійство” і не впадаючи в європоцентризм чи азіоцентризм.

Зрозуміло, Україні доцільно мати достатньо висококваліфікованих спеціалістів з проблематики країн Сходу, бо треба просувати свої політичні, оборонні й економічні інтереси, а без знання терену успіху не буде. Варто знати не тільки економіку і політику держав регіону, а також історію, релігійні вчення, етнографію, літературу їхніх народів, усе, що допомагає пізнати етнопсихологію, те, що називають тепер менталітетом.

Треба також зазначити й таке: для нашої країни важливо не випускати з поля зору вивчення історії, мов і культури корінних народів східного походження, що населяють Українську державу: кримських татар, караїмів, кримчаків, таких тюркомовних етносів, як уруми та гагаузи. Більше уваги варто приділити ромам. Це не тільки потреба, а й обов’язок української науки – допомагати малочисельним народам, сприяти збереженню їхньої культурної спадщини та розвитку їх культури.

Важливою проблемою нашого сходознавства є відсутність взаємодії між окремими установами та закладами, нема координаційного центру, яким, на мє переконання, має стати Інститут сходознавства НАН України. Почати принаймні з координації планів підготовки дисертацій. Для забезпечення більш-менш системного розвитку галузі необхідно скласти хоча б тематичний план досліджень на 5 років, комп’ютеризувати бібліотеку Інституту та інших закладів, потім скласти комулятивний каталог книжкових надходжень як із західних, так і східних країн до різних бібліотек, щоб усі могли одержати потрібну інформацію. Назріло питання проведення наукової мовознавчої конференції з питань термінології та транскрибування східних імен під егідою Академії наук, бо “самодіяльність”, що спостерігається, безперечно, шкідлива.

Немає можливості і для нормального міжнародного спілкування. Варто налагодити міжнародний обмін: побувати на міжнародних конференціях, а потім і до себе запросити фахівців з інших країн, у тому числі з країн Сходу. Щось подібне ми маємо спорадично. Разом із турецькими вченими проводяться археологічні розкопки в Білгороді-Дністровському та Очакові. (В основному за рахунок турецької сторони). Дещо робиться в Криму спільно з росіянами.

А потрібно було б налагодити постійне співробітництво з турецькими істориками, хоча б для того, щоб дослідити османські архіви. Бо ж об’єктивного вивчення без упередження і стереотипів, що склалися, заслуговують у першу

чергу українсько-кримськотатарсько-турецькі відносини. Важливою сферою має стати тема “Християнський Схід і Україна”. Але не треба обмежуватися тільки християнськими конфесіями: в Україні бере початок хасидизм, мав розвиток шабтайзм, якщо йдеться про іудаїзм. Не можна забувати і про “джадидський” рух серед мусульман Криму. Ми не можемо допустити, щоб дослідження в царинах, які стосуються нашої країни, були монополізовані десь-інде.

Розвиток нашого сходознавства потребує розширення його географії, бо така тенденція розвитку цієї науки у світі. Не можна обмежуватися вивченням і дослідженням тільки класичних мов і культур Сходу: китайської, японської, гінді, перської, арабської й турецької (османли). У вир світових подій потрапили багато східних народів, зокрема індонезійський, (Індонезія, до речі, найбільша мусульманська країна), корейський, пакистанський, а також Центральна Азія та Кавказ.

Україна теж повинна звернути увагу на це явище. Ми раді, що на Східному відділенні Київського національного університету імені Тараса Шевченка пропонують курси з азербайджанської та узбецької мов, до цього була грузинська, приділена увага корейстиці. Не варто відкладати надалі й вирішення питання вивчення інших мов Центральної Азії, Кавказу, а також мов народів Поволжя, Сибіру. У нашому інституті теж з’явилися аспіранти і здобувачі з непоширених мов Азії, захищають роботи з гебраїстики.

Сучасне сходознавство на Заході вже відійшло від давніх, успадкованих з XIX – початку XX ст. методів наукового дослідження, взявши на озброєння модерну лінгвістику, компаративне літературознавство, порівняння філософських доктрин, постколоніальний підхід до аналізу явищ сучасного світу. Ми повинні наздоганяти. Збільшення кількості студентів, котрі вивчають східні мови, у нас поєднується з відставанням поглибленого вивчення теоретичних, фундаментальних питань, що стосуються обраної спеціальності, кругозір їх звужений. Треба знайти розумний баланс між фундаментальними і прикладними дисциплінами як в університетському викладанні, так і в дослідницькій роботі.

Цілком природно постає питання про джерельну базу. Зі складеного Академією наук 1989 року “Перспективного плану підготовки до друку та видання джерел з історії України (на період до 2000 р.)” реалізувати вдалося мало що. Причина – брак кадрів і фінансові негаразди держави. Очевидно, що треба якнайшвидше науково видати “Подорож патріарха Макарія” по Україні (1654–1656). Українським фахівцям треба простудіювати записки Евлії Челебі і Василя Григоровича-Барського, опублікувати записки о. Луки Яценка-Зеленського, автентичні тексти “хоженій” українських прочан на Схід. Ми не можемо, на жаль, похвалитися томами праць з історій народів Сходу та історій літератури цих народів, не маємо відповідних українських двомовних словників, хоча б з основних мов.

Інститут сходознавства приділяє увагу вивченню спадщини наших попередників, насамперед, А. Кримського, Ю. Кулаковського, В. Бузескула, А. Ковалівського, організовує семінари і конференції. Щорічно проводяться “Читання А. Кримського”, що дає змогу осягнути загальний ландшафт нашої орієнталістики. Намагаємося розширити наші виднокруги шляхом вивчення творів зарубіжних світил сучасного сходознавства, таких як Дж. Нідем, Е. В. Саїд, Б. Льюїс, Б. Дандарон, класиків російської науки.

Людство вступило в процес глобалізації і це – процес об’єктивний. Але він досі виявляє себе в економічному житті і в комунікації. Цей процес не повинен вести ні до уніфікації духовного життя, ні до “сутички цивілізацій” про яку сповістив американський неоконсерватор Семюель Гантінгтон, якщо кожен народ буде вільно, суверенно й активно розвивати свою культуру, беручи в той же час участь у “діалозі цивілізацій”, що означатиме взаємне збагачення і розквіт культур усіх народів, тих, що на Сході і Заході, на Півночі і Півдні. Перед сходознавцями України безмежне поле діяльності.

Ю. Кочубей
(Інститут сходознавства ім. А. Кримського)